

2021 - 2022 MAGAZINE VOOR BURGERSCHAPSVORMING OP DE BASISCHOOL

**De groepsvergadering
als democratisch hart
van de school**
Bart van den Elzen

“Het was voor
deze scholen
duidelijk een
zoektocht: binnen
een uur zat de
training vol.”

Maartje Reitsma

**Burgerschapsonderwijs
gaat verder dan
sociaal-emotioneel leren**
Hessel Nieuwelink

Uitslag van de wedstrijd!

Hallo!

fotografie Katja Mali

Burgerschap is een basisvaardigheid

Burgerschapsonderwijs is niet iets extra's op school. Supersnel rekenen en een perfecte taalbeheersing zijn niet voldoende. Het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties is essentieel om deel te kunnen nemen aan de samenleving. Daarom is burgerschap een basisvaardigheid: cruciaal voor kansen van kinderen.

Het zit iedereen in het onderwijs in het bloed om kinderen méér bij te brengen dan enkel kennis. Onze drijfveer is de héle ontwikkeling van een kind: cognitief, sociaal en emotioneel. We willen ze leren hoe ze kunnen functioneren in de maatschappij. Hoe ze daarin hun eigen plek kunnen vinden, in relatie tot de ander. Daar hebben scholen altijd al aandacht voor gehad, als onderdeel van de reguliere lessen. Ook tijdens een rekenles of opdracht voor wereldoriëntatie moet je immers kunnen samenwerken, je verantwoordelijk weten en je

kunnen inleven in een ander. Kinderen zich daarin laten ontwikkelen, hoort bij de brede opdracht van de school: er is geen leraar die dat zal tegenspreken.

Je zou dus kunnen stellen dat het onderwijs van nature doorweven is van aandacht voor sociale vaardigheden en persoonlijke ontwikkeling van leerlingen en dat daar geen wettelijke kaders voor nodig zijn. Maar met de verandering in de wet op het Burgerschapsonderwijs is de rol van de schoolorganisaties wel aangescherpt. Dat heeft een reden. Burgerschap is geen apart vak, maar wel een vak apart.

Het is van belang dat scholen zelf kiezen hoe en op welke manier ze aandacht besteden aan sociale en maatschappelijke competenties. En dat ze er dus bewust over nadenken hoe en wanneer ze thema's als pestgedrag, verschillende culturen en geloofsovertuigingen, diversiteit en respect voor elkaar aan de kaak stellen. De visie en context van de school spelen mogelijk een rol in de afstemming daarvan. De schoolorganisatie gaat daarover in overleg met de medezeggenschapsraad, waarin zowel ouders, leerlingen als leraren zijn vertegenwoordigd.

Zo kan elke school invulling geven aan haar belangrijkste taak: leerlingen voorbereiden op functioneren in onze maatschappij. Hoe je dat kunt aanpakken, daarvoor biedt dit magazine je mooie voorbeelden.

Ik wens je veel leesplezier!

Anko van Hoepen,
vicevoorzitter PO-Raad

COLOFON uitgave

website
e-mail
tekstredactie
ontwerp
jaar

PO-Raad en
Stichting School & Veiligheid
www.poraad.nl/burgerschap
post@burgerschapopdebasisschool.nl
Annemieke Verbeek
MOOZ grafisch ontwerp
2021 - 2022

INHOUD

2

INTERVIEW MAARTJE REITSMA
BOUWSTENEN VOOR BURGERSCHAP

SCHOOLVOORBEELD OBS DE ZONNEWIJZER ROERMOND
BURGERSCHAP AANPAKKEN DOOR LEERLINGPARTICIPATIE TE VERGROTEN

5

ONDERZOEK EDWIN SLIJKHUIS
RAPPORTAGE PEILINGSONDERZOEK BURGERSCHAPSONDERWIJS

10

INTERVIEW YVONNE DONDRS
MENSENRECHTEN EN BURGERSCHAP, LEER KINDEREN KIJKEN DOOR EEN MENSENRECHTENBRIL

13

WEDSTRIJD MAAK EEN STRIP EN WIN!
BEKENDMAKING VAN DE WINNAAR

17

ARTIKEL FLEUR NOLLET
BURGERSCHAPSONDERWIJS GAAT VERDER DAN SOCIAAL-EMOTIONEEL LEREN

18

SCHOOLVOORBEELD VREEDZAME SCHOOL DE SPRINGPLANK
DE GROEPSVERGADERING ALS DEMOCRATISCH HART VAN DE SCHOOL

21

ARTIKEL SYLVIA VAN BRAGT
VERTEL EENS?!

25

ARTIKEL JEROEN VAN WAVEREN
EEN PLEIDOOI VOOR GRENsverLEGGEND BURGERSCHAPSONDERWIJS

30

ARTIKEL YANAÏKA ZOMER MAAK HET NORMAAL, SEKSUELE DIVERSITEIT OP DE BASISCHOOL

34

“Het was voor deze scholen duidelijk een zoektocht: binnen een uur zat de training vol.”

fotografie Hans Slegers

A3 POSTER →

Bouwstenen voor Burgerschap

De nieuwe wet voor burgerschapsonderwijs op basisscholen en middelbare scholen geeft meer richting, maar laat tegelijkertijd nog veel vrijheid voor eigen invulling. “Dat vraagt om bezinning van scholen”, zegt Maartje Reitsma, ambassadeur Burgerschap op de Basisschool.

Tekst: Fleur Nollet

Paulien de Gaaf fotografie

Wie zijn we? Wat willen we kinderen meegeven als ze na acht jaar de basisschool verlaten? En wat betekent dat voor ons onderwijs? Dat zijn volgens Maartje Reitsma de startvragen voor de ontwikkeling van betekenisvol burgerschapsonderwijs.

De nieuwe wet (die 1 augustus in werking is getreden) geeft betere kaders aan scholen. Zo moeten scholen hun leerlingen kennis en respect bijbrengen over de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en moet de school zo ingericht worden zodat het een oefenplaats is waarin leerlingen kunnen oefenen met vaardigheden die ze nodig hebben om deel te nemen aan de maatschappij. De nieuwe wet is een stap in de goede richting, maar volgens Maartje is er op elke school alsnog bezinning nodig.

Zonder een gesprek over de juiste vragen (zie ook bij ‘bouwsteen 1’ verderop), wordt het burgerschapsonderwijs volgens haar ‘hol’. “Dan is het een verplichting waar een vinkje achter gezet kan worden. En dat is nu net niet de bedoeling.”

Energie, steun en denkkracht

Afgelopen jaar kwam Maartje ook in gesprek met LOWAN-PO, de organisatie die scholen ondersteunt die de eerste opvang verzorgen aan nieuwkomers. “Scholen voor nieuwkomers hebben een complicerende bijkomstigheid; kinderen zijn een beperkte tijd onderdeel van de klas en zijn de Nederlandse taal nog maar beperkt machtig. LOWAN wilde hun scholen een trainingsaanbod aanbieden om vorm te geven aan hun eigen burgerschapsonderwijs.

In samenwerking met het LOWAN hebben we deze uitdaging opgepakt en een training ontwikkeld.” Het was voor deze scholen duidelijk een zoektocht: binnen een uur zat de training vol. Maartje: “Uiteindelijk hebben we twaalf scholen met nieuwkomers stap voor stap meegenomen in het werken aan een schooleigen burgerschapsaanpak. Iedere deelnemende school nam met ten minste twee personen deel aan de training. Dat zorgde dat ze voor elkaar een sparringpartner en stimulans waren om de benodigde stappen te zetten. Want tussen de bijeenkomsten door waren er huiswerkopdrachten te doen, die gericht zijn op verkenning en verdieping met (een deel) van het team. Je merkt ook dat uitwisseling met het eigen team en met andere scholen energie, steun en denkkracht genereert.” ➡

Bouwstenen

De training is gebouwd op basis van vier bouwstenen met centrale vragen die je als school ook kunt stellen, zonder deel te nemen aan een training.

Bouwsteen 1 Wat is burgerschap?

"In de eerste sessie stond het containerbegrip burgerschap centraal", vertelt Maartje. "Iedereen heeft er zijn eigen beelden bij. Wat versta jij onder burgerschap? Waarom is dat belangrijk? Wat wil je kinderen meegeven aan het einde van hun schooltijd? En welke kaders geeft de wet mee? Wat doe je nu al op school wat je tot burgerschap zou kunnen rekenen? En als je eens even los van alle realiteit mag denken: waar droom je van? Wat zou jij ieder kind toewensen?"

Bouwsteen 2 Dit zijn wij!?

De tweede stap betreft het in beeld krijgen van de eigen school. Maartje: "Burgerschap biedt veel vrijheid om als daar school zelf richting en kleur aan te geven. Het is daarbij belangrijk om in beeld te hebben wie je als school bent. Waar staan jullie voor? Maar ook: wie zijn jullie kinderen en hun ouders? Voor welke uitdagingen staan zij? Waar staat jullie school? Wat zijn de issues van de wijk? Welke kansen en mogelijkheden zie je om bij aan te sluiten?"

Bouwsteen 3 Dit zijn onze burgerschapsdoelen!

Maartje: "Het onderwijs staat bekend om zijn creativiteit en het bedenken van leuke activiteiten. Er komen ook veel verzoeken binnen om deel te nemen aan allerlei projecten en themadagen. Om te voorkomen dat je kopje ondergaat in de werkdruk is het zaak om scherp te hebben waar je als school aan wilt werken. Welke hoofddoelen stel je? En welke subdoelen zijn helpend om de hoofddoelen te bereiken? Om deze vervolgens te vertalen naar het formele én informele curriculum. Denken in doelen helpt te voorkomen dat er een stapeling ontstaat van allerlei goedbedoelde losstaande initiatieven. Als de rode lijn helder is kan je makkelijker keuzes maken. Bovendien kan je ook beter evalueren: wat wilden we bereiken en hebben we dat ook bereikt?"

Bouwsteen 4 Voor en met wie verantwoorden we onze keuzes?

Maartje vervolgt: "Op welke manier maak je inzichtelijk voor jezelf, de kinderen en de ouders waar je aan werkt? We zijn zo gewend om toetsen af te nemen en cijfers te geven. Want dat 'vraagt de inspectie van ons'. Overigens is dat een diepgeworteld denkbeeld dat niet klopt. De overheid vraagt om meer bewust, cyclisch en doelmatiger te werken aan de burgerschapsdoelen die je als school stelt.

Het is de vraag of 'burgerschap' meetbaar is en of dat ook wenselijk is. Je kunt namelijk ook op andere manieren laten zien wat je doet en welke vorderingen en ontwikkelingen de kinderen en de school doormaken. Maak burgerschap voelbaar, zichtbaar en tastbaar. Laat het de cultuur worden van je school. 'Practice what you preach'. De school als oefenplaats voor het leven."

*"Stapsgewijs
geeft de school
vorm aan een eigen
visie op en doelen
van burgerschap,
gevisualiseerd
op een A3."*

Maak een poster, geen papier beleidsstuk

Maartje Reitsma roept scholen op om voor burgerschapsonderwijs geen papieren tijger te maken, dat ongebruikt in een la ligt. "Stel de vragen centraal, blijf ze bespreken en maak een werkdocument waar je iedere dag mee bezig bent. In de training werkten we met een A3-poster die voldoende handvat biedt om zichtbaar te maken waar je als school voor staat en waar je aan werkt. Een poster nodigt uit om met elkaar in gesprek te zijn. Met elkaar als team, maar ook met de leerlingen en de ouders. Zo wordt burgerschap geen vaag begrip, maar een gedragen overtuiging waar iedereen elke dag aan werkt."

Burgerschap aanpakken door leerlingparticipatie te vergroten

Doordat kinderen leren vragen, hebben hun ideeën meer kans van slagen

Tekst: Sylvia van Bragt

Burgerschap wordt geleerd in de praktijk: leren door doen. Leerlingparticipatie op school is daar een goed middel voor.

Participatie kan op klas-, school- en zelfs buiten school, op gemeenschapsniveau vorm krijgen. Een voorbeeld hiervan is de kindervijkrad (KWR). Jos Clout, directeur van basisschool de Zonnewijzer en regionaal coördinator van Kies&Co neemt ons mee naar 'zijn' Kinderwijkrad op basisschool de Zonnewijzer in Roermond.

Kinderen zitten vaak vol goede ideeën. Democratisch burgerschap en participatie op school kunnen worden versterkt als de school zelf functioneert als een democratische leef-, leer- en werkgemeenschap: leerlingen hebben inspraak; ze denken, praten, beslissen en initiëren mee. Daarmee leren ze zelf verantwoordelijkheid te dragen voor deze initiatieven en besluiten.

“Met een kindervijkrad (KWR) krijgen kinderen een platform om de dingen te realiseren die zij belangrijk vinden voor de wijk”, vertelt Jos. “In de Kies&Co aanpak maken alle kinderen plannen voor hun eigen wijk en stemmen ze voor een top-3 aan plannen waar de kindervijkrad dat jaar mee aan de slag gaat. De kindervijkrad maakt dus niet zelf plannen voor de wijk, maar voert de plannen uit waar alle kinderen aan gewerkt en op gestemd hebben.”

Roken, afval en racisme

Bij de Kinderwijkrad-verkiezingen wordt niet gestemd op personen die deze plannen uit mogen gaan voeren, zoals bij de Nederlandse verkiezingen, maar wordt gestemd ➡

fotografie Hans Slegers

op (voorgenomen) plannen. De plannen met de meeste stemmen, worden verder uitgewerkt.

Jos: "Bij de start van het schooljaar zijn er verschillende plannen ingediend. De leden van de KWR beraadden zich over de speerpunten van dit schooljaar. Volgens een heus stemprocedé – inclusief stemhokje en rood potlood – zijn er drie thema's gekozen. Op nummer drie staat het onderwerp roken. Dit onderwerp is overgenomen vanuit de plannen van de vorige Kinderwijkraad, die door de coronamaatregelen niet allemaal uitgevoerd zijn. De reeds bestaande plannen worden dit jaar opgepakt en aangevuld. Op de tweede plaats staat afval in de wijk; de kinderen uit de groepen 6, 7 en 8 hebben massaal aangegeven een schonere, groenere en kleurrijkere wijk te willen. Op de eerste plaats staat het onderwerp racisme; in hun wijk, maar ook daarbuiten willen zij dat iedereen zichzelf mag zijn.

In de praktijk

De kinderkwiraad bestaat uit dertien leerlingen van groep 6, 7 en 8; Zij hebben zich allen opgegeven voor de KWR en mochten na de eerste bijeenkomst allen zitting nemen in de raad. Zij zijn de afgevaardigden van hun klas. Voordat ze worden geïnstalleerd, krijgen de leden van de KWR democratielessen.

Op woensdagmiddagen, na school, komt de kinderkwiraad bijeen. We spreken een aantal leerlingen. Cansu zegt dat het belangrijk is dat alle kinderen mee mogen denken over plannen, en dat het daarom zo goed is dat in de kinderkwiraad alle leeftijden vertegenwoordigd zijn.

"Wij spelen hier in deze wijk, dus willen we ook graag meedenken en meebelesissen", voegt Allison toe. "We discussiëren samen en met argumenten proberen we ons sterk te maken voor de leefbaarheid in de wijk. We laten ons niet zomaar met een kluitje in het riet sturen!"

Het is niet altijd makkelijk om knopen door te hakken, zegt Anass: "Tijdens het bespreken van de plannen en wat daar voor nodig is, hebben we te maken met verschillende meningen. Aan de hand van argumenten proberen we elkaar te overtuigen om zo tot een gezamenlijk besluit te komen."

"Met argumenten proberen we elkaar te overtuigen om zo tot een gezamenlijk besluit te komen."

Tijdens de eerder genoemde democratielessen hebben de leerlingen geleerd welke vragen ze het beste kunnen stellen in zo'n gesprek. Leraren hebben tijdens de lessen vaak de gewoonte gesloten vragen te stellen; om te checken of je als leerling de les begrijpt. In de Kinderkwiraad leren de leerlingen ⇨

LES 1. OVER DEMOCRATIE	LES 2. PLANNEN MAKEN	LES 3. STEMMEN
Aan de hand van animatie-filmpjes en opdrachten ontdekken kinderen wat er in de praktijk bij democratie komt kijken, zoals een ideaal, plannen maken en samenwerken.	De kinderen gaan zelf aan de slag om hun wijk beter en/of leuker te maken. Ze leren plannen te formuleren en te debatteren over haalbaarheid en draagvlak.	Er wordt gestemd op plannen, niet op kinderen. De kinderen stemmen voor een top drie plannen die aan de kinderkwiraad als opdracht wordt meegegeven om mee aan de slag te gaan.

open vragen te stellen, hiermee leren ze de argumenten te begrijpen en kunnen ze door middel van doorvragen tot de kern komen van de bedoeling van het (tegen) argument.

"Besluiten nemen zien wij als een soort puzzel", licht Cansu aan. "We besluiten ook nooit alleen, maar vragen aan alle kinderen in de klas wat zij vinden. Soms hebben zij nog andere ideeën of aanvullingen." Daarnaast gaan de leerlingen ook langs de bewoners in de wijk en het jongerencentrum De Terp om hen te vragen of zij nog ideeën hebben. Ze creëren en onderhouden hiermee hun eigen draagvlak.

Het blijft niet alleen bij plannen maken; na uitwerking van de plannen, gaat de kinderrijkraad in gesprek met wethouder Marianne Smitsmans van gemeente Roermond. Zij heeft de leden van de Kinderrijkraad ook officieel geïnstalleerd; de leerlingen hebben een oorkonde met handtekening van de wethouder gekregen, waarmee ze officieel raadslid van de Kinderrijkraad-Roermondse Veld zijn. Er hebben al een aantal bijeenkomsten plaatsgevonden waarvoor de leerlingen getogen zijn naar de raadzaal van het stadskantoor Roermond om aandacht te vragen voor hun initiatieven. De ambtenaren van de gemeente horen deze plannen aan en zullen dan beraadslagen wat er mogelijk gerealiseerd kan worden, rekening houdend met kosten en moeite.

Vaardigheden voor het leven

Naast de kennis van democratie en daaraan deelnemen, leren en ontdekken de leerlingen ook andere vaardigheden.

Chayenna: "Het mooiste van de Kinderrijkraad vind ik dat het niet uitmaakt hoe oud je bent om je mening te geven. Ik zit in groep 6 en door de kinderrijkraad leer ik te praten met kinderen uit groep 7 en 8. Ik durf uit te komen voor mijn mening en doe dit ook op het schoolplein of op de gang." "Pas sinds ik in de kinderrijkraad zit, heb ik geleerd hoe belangrijk democratie eigenlijk is", vult Cansu aan. "Welke rol deze speelt in de manier hoe wij met elkaar omgaan, hoe wij juist onze mening kunnen geven." Tara: "Ik zit nog niet zo lang in de kinderrijkraad, dus ik heb nog niet zo veel kunnen doen, maar door te luisteren, doe ik veel inspiratie op." Allison: "Ik vond het altijd al leuk om anderen te helpen. Doordat ik in de kinderrijkraad zit, kan ik meer invloed uitoefenen en daardoor ook echt iets veranderen." Tanya: "Samen hebben we in het begin een gezamenlijke zin opgesteld – Wie A zegt moet ook B zeggen. Dat betekent: waar je aan begint, maak je ook af. Dit helpt mij enorm en pas ik ook toe in de klas, ik heb geleerd meer door te zetten." Tenslotte vertelt Natalia: "Ik heb veel meer zelfvertrouwen gekregen. Eerder durfde ik nooit iets te zeggen of voor de klas te staan. Ik dacht, als ik dat doe, gaat vast iedereen lachen.

Bij de kinderrijkraad merk ik dat dat helemaal niet zo is. Dat anderen naar mij luisteren als ik iets wil zeggen. Nu durf ik ook gewoon een presentatie in de klas te geven."

"We zijn allemaal burgers, vanaf het moment dat we geboren worden."

Directeur Jos is trots op 'zijn' kinderrijkraad. "De oefenplaats is gewoon doen, daar leren ze vaak meer van dan als je het ze alleen vertelt. Leerlingen laten nadenken over hij zij hun eigen invulling kunnen geven, brengt prachtige verantwoordelijkheden met zich mee die als zodanig serieus genomen en gevoeld worden. Kinderen hebben een stem en deze moet gehoord worden; het is toch vreemd dat volwassenen iets gaan zeggen over speeltuintjes, terwijl de kinderen er spelen. Daarnaast zijn we allemaal burgers, vanaf het moment dat we geboren worden. Dat brengt verantwoordelijkheden met zich mee; we moeten stoppen met mopperen en meer gaan opperen. Alleen dan zullen anderen ook naar je luisteren."

de Zonnewijzer in Roermond

Bouw je eigen verhaal!

QuickScan Burgerschap

Wil je invulling geven aan burgerschapsvorming die past bij de visie, cultuur en omgeving van je school?

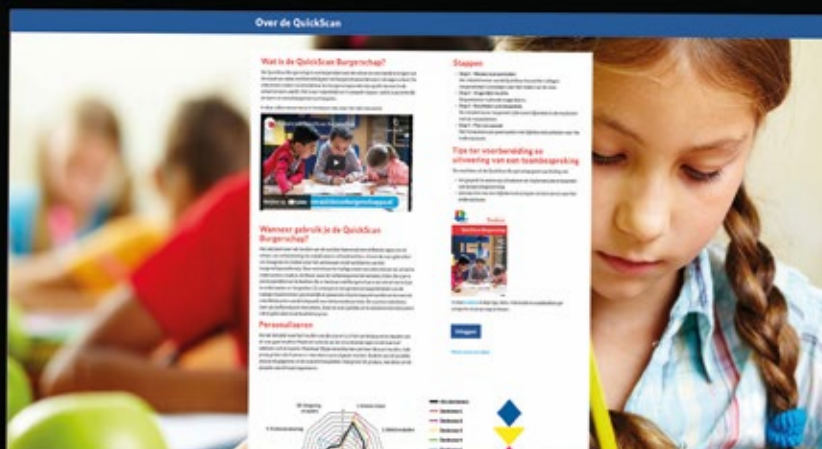
Met de online QuickScan Burgerschap onderzoek je met elkaar de huidige stand van zaken binnen de school. Deelnemers kunnen online de vragenlijst invullen, waarna er een overzichtelijk resultaat zichtbaar wordt voor de initiatiefnemer: waar zitten verbeterpunten (of wensen)?

Toolbox

De resultaten van de QuickScan Burgerschap zijn een mooie gespreksstarter voor het team. Na het bespreken en analyseren van de resultaten, zullen er onderdelen zijn waar het team mee aan de slag wil gaan. In deze toolbox vind je **tips, links, informatie en voorbeelden** per categorie om je op weg te helpen!

"Vóór het invullen had het lerarenteam niet zo'n concreet beeld van burgerschap en vroegen ze zich hardop af of ze er 'weer iets bij moesten doen'. Na het invullen van de scan verbaasden ze zich over het feit dat er eigenlijk al heel veel aan burgerschap gebeurde in de school."

"Doordat de uitslag visueel wordt gemaakt in een kleurrijk spinnenweb, heb je meteen zicht op waar je staat!"

"Het geeft mij inzicht in wat we nog te doen hebben. En dan is de toolbox een hulpmiddel om stappen te zetten".

Meer weten?

Kijk op www.quickscanburgerschappo.nl
of neem contact op met:
post@burgerschapopdebasisschool.nl

Scan de QR-code
en ga direct naar
de QuickScan

www.quickscanburgerschappo.nl

Vooraankondiging: Rapportage peilingsonderzoek burgerschapsonderwijs

In het afgelopen jaar is er een landelijke peiling naar burgerschap in het primair onderwijs uitgevoerd, onder regie van de Inspectie van Onderwijs en het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO). Dit peilingsonderzoek levert gegevens op over hoe burgerschap wordt onderwezen en geleerd. Ook legt het verbanden tussen de opbrengsten van het burgerschapsonderwijs, de aanpak ervan en kenmerken van leerlingen, leerkrachten en scholen. Het onderzoek wordt waarschijnlijk begin 2022 gepubliceerd.

Waar gaat een peiling burgerschap over?

In de afgelopen jaren staat het burgerschapsonderwijs op scholen in de spotlights en de ontwikkelingen in het onderwijswerkveld onderstrepen dit. Mede gezien de voorgenomen curriculumherziening, en de aanscherping van de wettelijke burgerschapsopdracht voor scholen, is onderzoek naar de opbrengsten van burgerschapsonderwijs en naar de manier waarop basisscholen invulling geven aan burgerschap relevant.

Veel scholen geven al aandacht aan burgerschap en zoeken naar goede invullingen daarvan. Het peilingsonderzoek leidt tot inzicht in de kenmerken en opbrengsten van het onderwijs. Enkele vragen die centraal staan, zijn: 'Hoe geven basisscholen invulling aan bevordering van burgerschap?', 'Over welke kennis,

houdingen en vaardigheden rond burgerschap beschikken leerlingen?' en 'Welke kenmerken van leerlingen, leerkrachten en scholen dragen bij aan gunstige uitkomsten?'.

Wat weten we al van burgerschapsonderwijs in de basisschool?

Het inzicht in de kenmerken en opbrengsten van burgerschapsvorming op de basisschool is beperkt. Het meest recente onderzoek naar burgerschapsvorming richt zich op het voortgezet onderwijs. Het onderzoek naar de situatie in het basisonderwijs is overwegend gebaseerd op weinig recente gegevens. Voor zover inzicht bestaat over burgerschapsvorming op basisscholen, laat onderzoek zien dat opbrengsten en kwaliteit achterblijven bij de verwachting. De laatste landelijke peiling naar burgerschap in het primair onderwijs

Edwin Slijkhuis is *postdoctoraal onderzoeker* aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn onderzoek richt zich op de opbrengsten van onderwijs in burgerschap in het primair onderwijs.

Fotografie: Paulien de Winter

dateert uit 2009. Actuele kennis over burgerschapsvorming in het basisonderwijs ontbreekt. Het huidige peilingsonderzoek brengt daar verandering in.

Hoeveel leerlingen en scholen deden aan de peiling mee?

Uit een landelijk representatieve steekproef van 130 scholen hebben we 121 basisscholen bereid gevonden mee te doen aan het peilingsonderzoek. Vanwege de coronapandemie en tijdelijke schoolsluiting, is het onderzoek voortijdig stilgelegd. Op dat moment hadden we op 94 scholen het onderzoek uitgevoerd. Deze groep scholen bleek representatief voor alle Nederlandse basisscholen. In totaal hebben ruim 2200 groep 8-leerlingen deelgenomen. Het onderzoek bestond uit twee delen. Het eerste gedeelte betrof een meting van kennis, vaardigheden

en houdingen van leerlingen en een burgerschapsvragenlijst voor leerlingen, leerkrachten en schoolleiders. Het tweede gedeelte betrof een aantal interviews met achtereenvolgens een zestal leerlingen uit groep 8, de leerkrachten van groep 8 en de schoolleider over het aanbod van burgerschapsonderwijs in de klas en op school. Deze interviews waren helaas pas op twintig scholen afgenomen toen de schoolsluiting zich aandeede.

Wie voerde het onderzoek uit?

Het onderzoek is uitgevoerd door een groep onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam, het Kohnstamm Instituut, GION Onderwijs/Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen en

Cito. Het onderzoek is uitgevoerd onder regie van de Inspectie van het Onderwijs en het NRO.

Wanneer kunnen we de resultaten verwachten?

In het voorjaar van 2022 zal de Inspectie van het Onderwijs het publieksrapport van Peil. Burgerschap einde basisonderwijs uitbrengen. Dit rapport gaat niet in op de situatie op specifieke scholen, maar geeft een dwarsdoorsnede van het Nederlandse basisonderwijs. In het technisch onderzoeksrapport van de onderzoekers zijn de opzet, uitvoering en resultaten toegelicht en verantwoord. Dit rapport zal na publicatie van het publieksrapport ook integraal beschikbaar zijn op de website van de Inspectie van het Onderwijs.

Tot slot

We hebben veel waardering voor de medewerking van alle scholen aan het onderzoek. We zagen op de scholen veel betrokkenheid bij het onderwerp en hopen dan ook dat de resultaten van het onderzoek ten goede zullen komen aan leerkrachten en schoolleiders bij de vormgeving van burgerschapsonderwijs dat leerlingen toerust om te kunnen meedoen in samenleving en democratie.

(advertentie)

SPEL

Bestemming Burgerschap

Het spel 'Bestemming Burgerschap' helpt schoolteams en leerlingen om op een creatieve en beeldende wijze na te denken over een planmatig en beredeneerd aanbod voor het eigen curriculum.

Aan de hand van fotokaarten met verschillende burgerschapsdoelen, kan een prioritering worden aangebracht en zo een eigen evenwichtige en overzichtelijke leerlijn worden gemaakt. Het spel draagt bij aan het vergroten van burgerschapskennis, geeft handvaten om na te denken over de eigen burgerschapshouding en ontwikkelt vaardigheden passend bij de eigen schoolcultuur en oefenplaats.

SPONTAAN GESPREK DOE-OPDRACHTEN PASSEND BIJ DE EIGEN SCHOOLCULTUUR

Er zijn **5** verschillende **clusters**, welke elk staat voor een speciale burgerschapscomponent:

- 1 **Gevoelens, wensen en opvattingen**
- 2 **Samen leven en samenwerken**
- 3 **(Veilige) leefomgeving**
- 4 **Culturen, leefgewoonten en levensbeschouwingen**
- 5 **Organisatie van de samenleving**

Per cluster zijn er **diverse opdrachtkaarten** ingedeeld op **verschillende niveaus**. Er zijn **verschillende typen opdrachten** variërend van een spontaan gesprek tot doe-opdrachten.

IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

Het product 'Ijkpunten voor goed burgerschapsonderwijs' biedt de school handvatten om kwalitatief goed burgerschapsonderwijs te realiseren. De Ijkpunten maken duidelijk hoe de visie op onderwijs en kwaliteit richting kan geven aan het burgerschapsonderwijs, of de beoogde doelen worden gerealiseerd en hoe de dialoog daarover kan worden gevoerd. De negen Ijkpunten maken duidelijk welke aspecten aandacht vragen en waar het gesprek over de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs zich op moet richten. De Ijkpunten kennen duidelijke indicatoren en zijn voorzien van een toelichting. Ook is er een stappenplan toegevoegd met duidelijke checkvragen om te zien of je op koers ligt.

Een gezamenlijk product van de PO-Raad, VO-raad, MBO raad, Stichting School & Veiligheid en de Academische Werkplaats (AWP)

Academische Werkplaats

Meer weten?

www.schoolveiligheid.nl/kennisbank/ijkpunten-voor-goed-burgerschapsonderwijs

Mensenrechten en Burgerschap

Leer kinderen kijken door een mensenrechtenbril

Tekst: Fleur Nollet

COLLEGE VOOR
DE RECHTEN
VAN DE MENS

Mensenrechten zijn een uitstekende invalshoek om te werken aan burgerschapsvorming. Denk aan het recht op onderwijs, gelijke behandeling en de vrijheid van meningsuiting. Het College voor de Rechten van de Mens ontwikkelde de toolbox Mensenrechten op School en maakte deze vrij toegankelijk voor alle scholen. Collegelid Yvonne Donders, tevens hoogleraar mensenrechten aan de Universiteit van Amsterdam, vertelt meer.

Wat is het College voor de Rechten van de Mens en wat doet het?

Yvonne: "Het College beschermt, belicht en bevordert de mensenrechten in Nederland en doet dat onder andere door het doen van onderzoek, het geven van advies en voorlichting. Je kunt er terecht met vragen over discriminatie, misstanden melden en een discriminatieklacht voorleggen. Het College voorziet de overheid van adviezen bij wetgeving en nieuw beleid. Ook rapporteert ze jaarlijks over de mensenrechtensituatie in Nederland."

En daarnaast geven jullie ook nog educatie op het gebied van mensenrechten

"Mensenrechteneducatie snijdt door het hele spectrum van wat we hier bij het College doen. Dat elk kind zich thuis voelt in het onderwijs; dat is een van de belangrijkste dingen die wij willen bevorderen op scholen. Een vorm van onderwijs waar iedereen kan meedoen en waar mensen zich bewust zijn van hun rechten en die van anderen en hoe je die beiden kan bevorderen. ⇨

“Het is niet alleen
het uit je hoofd
leren van een rijtje
rechten, maar ook:
wat betekenen
mensenrechten
voor mij en voor
anderen?”

Interview Yvonne Donders

Yvonne Donders is *collegelid* bij het
College voor de Rechten van de Mens
en *hoogleraar mensenrechten* aan de
Universiteit van Amsterdam.

Wij vinden het van belang dat mensen al op een hele jonge leeftijd leren over mensenrechten, maar ook leren met een mensrechtelijke benadering te werken. Het is niet alleen het uit je hoofd leren van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, maar het is ook weten: wat betekenen mensenrechten nou in mijn dagelijks leven voor mij, en voor anderen? Het gaat om kennis over mensenrechten, maar dus ook om toepassen van mensrechtelijke beginselen in de omgang met elkaar.

"Het gaat dan verder dan één docent, één les en één klas. Je integreert het in je lessen en de manier waarop je handelt."

Dan gaat het over zaken als inclusie, participatie, respect, diversiteit. Het is niet alleen allerlei rechten hebben, claimen en weten wat de rechten zijn, maar ook wat de rechten van anderen zijn en daarmee ook kunnen acteren op school. Daar raakt het heel erg aan het burgerschaps-onderwijs en het idee daarachter."

Waarom zijn mensenrechten een goed vertrekpunt om te werken aan burgerschapsvorming?

"De mensenrechten zijn een raamwerk dat juridisch is vastgelegd. Daardoor biedt het een duurzaam houvast. We spreken vaak over 'waarden'. Daar kun je het met elkaar over hebben, maar

het blijft een beetje vaag. De mensenrechten laden deze waarden. Ook zijn mensenrechten niet alleen een nationaal idee, maar zijn ze universeel. Mensenrechten gaan bovendien ook over meedoen aan besluitvorming; bij het maken en ontwikkelen van beleid. Je moet vanuit de mensrechtelijke benadering aandacht hebben voor die groepen die niet vooraan staan. Dat leer je kinderen aan door mensenrechten centraal te zetten in je burgerschapsonderwijs. Je maakt kritische burgers die blijven bevragen: *'Waarom doen we het zo en kunnen we het ook anders doen?'* *'Waarom is de balans nu doorgeslagen naar die kant in dit dilemma en kan het de volgende keer ook anders?'*

Tot slot kunnen allerlei actuele thema's, zoals klimaat, migratie en gezondheid, vanuit een mensenrechtenperspectief goed belicht en besproken worden. Rechtsstaat, democratie en mensenrechten hangen samen als een driehoek. Democratie is meer dan 'de meerderheid beslist'. Iedereen moet haar rechten kunnen genieten. Maar: mijn rechten houden op waar die van jou beginnen."

Wat bedoel je met dat laatste?

"Het is niet zo dat alleen ik rechten heb, dat zou heel makkelijk en overzichtelijk zijn. Omdat alle mensen om jou heen ook rechten hebben en iedereen het eigen recht wil genieten, kunnen rechten ook met elkaar in tegenspraak komen. Dat levert dilemma's op, waar niet altijd een pasklare oplossing voor is. Hoe ga je daar mee om en hoe maak je keuzes? Dat moeten kinderen leren en in de praktijk oefenen. Er is geen hiërarchie aan te brengen: je kunt niet zeggen dat één recht altijd voor de ander gaat. Het vraagt per situatie kijken en nadenken; niet alleen vanuit het eigen belang, maar ook van de ander. Door mensenrechten kun die dialoog goed voeren, zonder ook te moeten zeggen: dit is de oplossing. Dat is niet vastomlijnd. De dialoog is dan al mooi; dat kweekt begrip en stimuleert denken."

Jullie hebben ook materiaal ontwikkeld voor het onderwijs

"Het College heeft als taak om te stimuleren dat leraren en schoolleiders aandacht hebben voor mensenrechten. ⇨

Een school die vanuit mensenrechten denkt en werkt, kan veel onderwijs-thema's met elkaar verbinden, zoals inclusie, diversiteit en participatie. Daarom bieden wij twee hulpmiddelen aan de basisschool om mee aan de slag te gaan. Er is lesmateriaal ontwikkeld met Kwintessens en de *toolbox Mensenrechten op School*. Deze toolbox is ontwikkeld in samenwerking met Amnesty International, Anne Frank Stichting, Centrum voor Mondiaal Onderwijs, Defence for Children, Movies that Matter, VOS/ABB en UNICEF.

De *toolbox Mensenrechten op School* weerspiegelt de manier waarop wij naar mensenrechteneducatie kijken: het is niet alleen het leren over mensenrechten en weten welke rechten er zijn en waar zij zijn vastgelegd. Het is zeker ook het tweede deel van de toolkit: leren en werken mét mensenrechten. Dat mensenrechten ook bepalen hoe je leert, en hoe je met elkaar omgaat."

Kun je als leerkracht een beetje gemakkelijk aan de slag met die toolbox?

"Het kost niet veel tijd om hier mee aan de slag te gaan. Het is heel praktisch en handzaam. Het is niet materiaal dat je eerst helemaal moet doorploegen voor je er iets mee kan. Er zitten veel keuzes in: je hoeft het niet van A tot Z te doen. We bieden een palet aan informatie, praktische handvatten en werkvormen, waardoor je als docent of schoolleider eigen focus kunt aanbrengen.

We proberen in de toolbox de mensenrechten direct te vertalen naar praktische situaties in de school en buiten de school zodat je kinderen leert dat veel met mensenrechten te maken heeft. Een recht noemen is echt iets anders dan na te denken hoe dat recht werkt in een bepaalde situatie.

De toolbox is bedoeld voor docenten en schoolleiders om

mensenrechten echt te integreren in het onderwijs. Het beschrijft een integrale aanpak, dat goed aansluit op de aangescherpte wet burgerschapsonderwijs. Je gaat dan verder dan één docent, één les en één klas. Je integreert het in je lessen, maar ook in de manier waarop je in de school handelt."

Wat zou je als laatste nog willen meegeven?

"Je wilt echt op jonge leeftijd een basis leggen om kennis over en de basis voor mensenrechten over te brengen. Bovendien leidt aandacht voor mensenrechten op school tot betere onderlinge relaties, meer respect, samenwerking en acceptatie. Een school die vanuit mensenrechten denkt en werkt, kan van daaruit een samenhangende visie en aanpak formuleren en daar invulling aan geven. De *toolbox Mensenrechten op School* helpt daarbij."

Maak een strip en win!

Jaarlijks vindt in mei de Week van Burgerschap plaats. Een mooi moment om extra aandacht te besteden aan burgerschap. Het thema van dit jaar was 'Het bos'. Wij bedachten een lesactiviteit om met de oudste kinderen van school aan de slag te kunnen.

We nodigden alle kinderen uit groep 6, 7 en 8 uit om een strip te maken over het thema van de Week van Burgerschap. De winnaar won een mooie prijs, namelijk een grote trofee, een bon om een

gezelschapsspel te kopen, maar natuurlijk ook de publicatie in dit magazine.

Uit de vele inzendingen moesten we een winnaar kiezen. Met trots laten we jullie de strip zien die is gemaakt door **Asia** uit **groep 7** van **OBS Groenehoek**. Wij vonden de strip mooi getekend en voorzien van vrolijk kleurgebruik. Het thema was goed uitgewerkt en natuurlijk kon een grap niet ontbreken.

Asia uit groep 7 van OBS Groenehoek

De winnaar van de tekenwedstrijd

“Het inleven gaat bij SEL voornamelijk om mensen die nabij en bekend zijn, terwijl het bij burgerschap gaat om mensen die ver weg, onbekend en/of heel anders zijn.”

Burgerschapsonderwijs gaat verder dan sociaal-emotioneel leren

Tekst: Fleur Nolet

‘Burgerschap, dat doen we toch al? Wij hebben een leerlijn sociaal-emotionele ontwikkeling’. Dat er een relatie is met burgerschapsontwikkeling staat vast, maar burgerschapsvorming vraagt meer dan een programma voor sociaal emotioneel leren (SEL). Je doet de burgerschapsvorming van je leerlingen zelfs te kort als je het gelijk aan elkaar stelt. Hessel Nieuwelink, lector burgerschapsonderwijs aan de Hogeschool van Amsterdam, dook in de relatie van SEL en burgerschap en kwam tot verrassende inzichten die gebundeld zijn in *Burgerschap en sociaal-emotioneel leren: de overeenkomsten en verschillen*. Een handzaam boekje dat de basisschool verder helpt met de twee gebieden integraal verbinden. Een korte weergave van enkele punten.

Competenties

De vijf SEL-competenties (besef van zichzelf, zelfmanagement, besef van de ander, relaties hanteren en keuzes maken) zijn relevant voor burgerschap omdat ze het mogelijk maken om burgerschap uit te oefenen. Het zijn intra- en interpersoonlijke competenties die niet zozeer onderdeel zijn van burgerschap, maar het wel vergemakkelijken om burger te zijn. Het betekent overigens niet dat je pas burger kunt zijn als je ze in voldoende mate bezit. Iedereen is vanaf haar geboorte burger. Dit is niet iets wat je wordt, maar wat je bent.

Programma's

SEL-programma's zijn erop gericht dat leerlingen zichzelf leren kennen en om leren gaan met anderen in hun nabije omgeving. Burgerschapsprogramma's daarentegen hebben een bredere blik: ze richten zich op het leren begrijpen van samenlevingen, politiek, uiteenlopende perspectieven en de eigen positie daarbinnen. Het inleven gaat bij SEL voornamelijk om mensen die nabij en bekend zijn, terwijl het bij burgerschap gaat om mensen die ver weg, onbekend en/of heel anders zijn. Je begint bij jonge kinderen in de directe omgeving.

Je pakt op wat zich daarin aanbiedt. Maar voor burgerschapsontwikkeling is het van belang dat je die cirkel ook gaat vergroten.

Keuzes maken

Het is bij SEL gewenst dat leerlingen zich pro-sociaal opstellen en er wordt gesproken over het leveren van een *'constructieve bijdrage'* en het maken van *'verantwoorde keuzes'*. Bij burgerschapscompetenties kan je niet zo maar spreken van *'meer'* en dat is ook niet per se beter. Een inherent aspect aan burgerschapsonderwijs is dat leerlingen moeten leren dat dilemma's per definitie deel uit maken van het politiek-maatschappelijke domein en dat bij besluitvorming er altijd tussen verschillende aspecten een keuze gemaakt moet worden. De publieke middelen kunnen maar één keer uitgegeven worden, de publieke ruimte kan op een bepaald moment in de geschiedenis maar op één manier ingericht worden, besluiten kunnen maar op één manier genomen worden.

Samenleven en politiek bedrijven gaat over het maken van keuzes waarbij niet iedereen tevreden gehouden kan worden en de één meer *'krijgt'* dan de ander. ⇨

Daarmee zijn botsende belangen en waarden inherent aan burgerschap en is het maken van een keuze tussen bepaalde belangen of waarden niet eenvoudig. Bij politiek, democratie en burgerschap is er dus niet vaak sprake van win-winsituaties omdat er altijd groepen zijn die niet 'krijgen' wat ze willen. Er moeten keuzes gemaakt worden en dat doet pijn.

Doelen

Burgerschapsonderwijs heeft twee centrale doelen. Het eerste doel is het leren over de wereld zoals die nu geordend is en daaraan deel kunnen nemen. Het gaat om het *voegen in de samenleving*. Dit betekent dat leerlingen leren hoe de samenleving functioneert, wat de waarden, normen, tradities, verwachtingen, rechten en plichten zijn.

Het tweede doel is het kritisch bevragen van de rechtvaardigheid van die ordening en bijdragen aan het bereiken van een meer rechtvaardige wereld. Het gaat dan om het *vormen van de samenleving*. Dit betekent dat leerlingen leren dat er verschillen bestaan tussen wat 'is' en 'zou moeten zijn'. Leerlingen leren inzien dat er alternatieven bestaan en dat zij een bijdrage kunnen leveren aan veranderingen. Het gaat dus niet alleen om het weten, respecteren en vertrouwen van de huidige autoriteiten, maar juist ook het leren bevragen.

Juist dit laatste doel maakt duidelijk dat burgerschapsonderwijs verder gaat dan SEL. Wanneer in onderwijsprogramma's SEL en burgerschap samenvallen, dan zal er zeer waarschijnlijk enkel

aandacht zijn voor het voegen in de samenleving. Burgerschapsonderwijs zou leerlingen dan alleen maar leren hoe de samenleving nu is en hoe zij zich daaraan moeten aanpassen. SEL is erop gericht om op een verantwoorde en constructieve manier deel te nemen aan de samenleving, waarbij elke leerling zichzelf leert kennen. SEL leert leerlingen echter niet om invloed te hebben om de kaders die afgesproken zijn te veranderen. Het is individueel gericht (hoe gaat het met jou, ken jij je emoties en kan je die reguleren, kan jij met de regels omgaan, zorg jij voor anderen, pest jij anderen?). Het is veel minder of niet gericht op het organiseren van activiteiten om situaties te veranderen, om een andere wereld te organiseren. Dat is juist de kern van burgerschap.

"Dit betekent dat leerlingen leren dat er verschillen bestaan tussen wat is en zou moeten zijn."

Conclusie

Als de leerlijn voor burgerschap en SEL samenvallen, doet het tekort aan de reikwijdte van het concept burgerschap. Maar het is helder dat de twee elkaar kunnen versterken door op elkaar door te bouwen. In dit werk van Hessel Nieuwelink wordt niet alleen de relatie geduid, maar krijgt ook het begrip burgerschap meer lading. Ook zijn er denkvrAGEN en oefeningen om mee aan de slag te gaan.

Verder lezen?

Download gratis de publicatie via:
www.schoolveiligheid.nl/kennisbank/burgerschap-en-sel
of scan de QR-code.

Burgerschap en sociaal-emotioneel leren
De overeenkomsten en verschillen

Hessel Nieuwelink
lector burgerschapsonderwijs aan
de Hogeschool van Amsterdam

De groepsvergadering als democratisch hart van de school

De school is een mini-samenleving waarin leerlingen dagelijks in de praktijk ervaren wat het betekent om op te groeien in een democratie. Willen we kinderen iets leren over de democratie, dan moet de school zelf ook democratisch zijn ingericht. Een effectieve vorm hiervoor is het democratisch overleg, ofwel de groepsvergadering.

Tekst: Bart van den Elzen

Leonie: "We zijn dit schooljaar gestart met de vraag: 'Hoe willen we het in onze groep?' Daarbij hebben we een goed gesprek gevoerd over hoe we de klassendienst organiseren. We kunnen als leerkrachten zelf wel een lijstje maken, maar de leerlingen hebben tijdens een groepsvergadering een heel mooi alternatief bedacht. Per groepje hebben ze ideeën aangedragen en daarna is democratisch gestemd wat de klas het beste idee vond.

De groepsvergadering is een democratische vergadering waarin leerlingen gezamenlijke besluiten nemen over onderwerpen die hen aangaan. De groepsvergadering is dé plek waar de stem van leerlingen

gewaarborgd is. De leerkrachten John Kras (groep 7) en Leonie Schilder (groep 6) van Vreedzame School de Springplank in Volendam vertellen over hun ervaringen.

Er kwam uit dat de groepsleiders, wat elke dag andere kinderen zijn, verantwoordelijk waren voor de klassendienst. Ze waren het unaniem eens." ⇨

John: "In groep 7 laten we de door de klas zelf gemaakte omgangsafspraken regelmatig terugkomen in de groepsvergadering. Ook als daar niet een directe aanleiding voor is, zoals een conflict. Daarmee werken we samen aan een positief pedagogisch klimaat in de klas."

Nieuwe wet burgerschap

In de nieuwe wet op burgerschap staat dat de school een oefenplaats voor democratie moet zijn, waar leerlingen oefenen met belangrijke burgerschapsvaardigheden. Bijvoorbeeld je mening kunnen geven, kunnen beargumenteren, je durven uiten, meningsverschillen kunnen overbruggen en actief naar elkaar kunnen luisteren. Met de invoering van de groepsvergadering is de Springplank daadwerkelijk een oefenplaats voor democratisch burgerschap. Kinderen leren zo in een betekenisvolle praktijk hoe democratie werkt en maken zich allerlei kennis, vaardigheden en houdingen eigen die passen bij een 'democratisch burger'.

De agenda wordt mede bepaald door de leerlingen en de uitvoering van de vergadering komt, naarmate zij ouder worden en meer ervaring hebben, steeds meer in handen van de leerlingen zelf. John: "Dit schooljaar ben ik begonnen om op dezelfde manier met de kinderen te vergaderen als dat we als team onderling ook doen. Daarbij hebben we eerst besproken hoe we willen vergaderen; Hoe kiezen we een notulist, een voorzitter, een tijdsbewaker? Wat zijn onze vergaderafspraken? Eerst heb ik het voorzitterschap een aantal keer zelf voorgedaan, daarna doen we het samen. De bedoeling is dat de kinderen vervolgens hier zelf steeds meer verantwoordelijkheid in gaan nemen."

Oefenen

Leonie: "Als kinderen de leiding hebben als voorzitter in een vergadering, zie je soms dat andere kinderen iets doen wat niet volgens de vergaderafspraken is. Dan zie je de voorzitter denken: wat moet ik hier nu mee? Om vervolgens te roepen: "En nu allemaal stil." Ik gebruik deze momenten als 'teachable moments' voor de hele groep. Wat ging goed? Wat kan beter? Hebben we actief naar elkaar kunnen luisteren? Heeft iedereen z'n mening kunnen geven? De kinderen gaven bijvoorbeeld in dit geval als tip richting de voorzitter: 'Probeer vriendelijk te blijven'."

John: "Ik heb een aantal hele impulsieve jongens in de groep en dat merk je ook tijdens de groepsvergadering. Dan heb je vergaderafspraken gemaakt: als de één praat, luistert de ander. Dat gaat natuurlijk niet altijd goed. Het zijn echt momenten om belangrijke vaardigheden als actief naar elkaar kunnen luisteren te oefenen in de praktijk."

Vaste werkwijze

Door een vaste structuur en werkwijze in alle groepen op de Springplank, vormt de groepsvergadering het 'democratisch hart' van de school. De leerkrachten bepalen tijdens een teambijeenkomst de democratische speelruimte door onderwerpen te kiezen waarover de kinderen mogen meepraten en meebeslissen.

"Willen we kinderen iets leren over de democratie, dan moet school zelf ook democratisch zijn."

Leonie: "Met de groepsvergadering worden vastgeroeste gewoontes doorbroken. Zo hadden we hebben elke maand een maandaafsluiting op school en elke keer deed ik met mijn groep een liedje. We hebben de groepsvergadering ingezet om tot nieuwe ideeën te komen en de kinderen willen nu een mimespel gaan doen. Daarmee heb ik nogal wat op mijn bordje genomen, maar het is democratisch besloten. Dus dat gaan we doen!"

De ervaringen van scholen die de groepsvergadering een structurele plek hebben gegeven, zijn heel positief. Leerlingen stellen zich meer verantwoordelijk op, zijn eerder bereid om 'niet altijd hun zin te willen hebben', staan meer open voor de mening en het perspectief van anderen. John: "Kinderen die je niet zo vaak hoort, leren ook om zich te uiten. En leren een afwijkend standpunt in te nemen. Ik wil graag meer met stellingen gaan werken."

Hoe gaan ze met voor- en tegenstanders om? Daar zie ik nog leerruimte voor mijn groep.”

Leonie: “Kinderen vinden de groepsvergadering leuk en er ontstaan meteen verrassende ideeën. We hebben vergaderd over wat we als groep met een andere groep willen doen. Eerst liet ik ze in kleine groepjes brainstormen. Daarna hebben we de ideeën verzameld en gestemd wat we als groep leuk vinden. Daar kwam uit dat de kinderen wilden voorlezen met groep 3, spelletjes wilden doen met een andere groep of bakken met de kleuters. Bijna iedereen wilde uiteindelijk gaan bakken met de

kleuters. Nu gaat groep 6 dat doen. De kinderen waren door het dolle heen. Zo werken we ook aan het gemeenschapsgevoel in de school.”

De groepsvergadering bij kleuters

Ook bij kleuters wordt deze werkvorm op de Springplank toegepast. Door kinderen al vroeg te betrekken, stimuleert de school actieve betrokkenheid en laat merken dat de stem van kinderen ertoe doet. Dat begint met eenvoudige onderwerpen, bijvoorbeeld door met de groep een keuze te maken uit de drie prentenboeken die de leerkracht voor die week heeft

meegenomen. Welke gaan we kiezen? Langzamerhand kan het wat moeilijker gemaakt worden: ‘Wat gaan we bakken met groep 6?’ Waarbij kinderen niet alleen kiezen, maar ook vertellen waarom ze dat kiezen. John: “Ga het vooral doen. Fouten maken is prima, leer met elkaar. Het is een kwestie van klein beginnen en uitproberen. Het zijn hele waardevolle leermomenten.”

Meer weten?

Wil je als school meer informatie over hoe je je school inricht als oefenplaats voor democratie, kijk dan op:

www.devreedzameschool.nl

BURGERSMAKEN

Lekker aan de slag met BurgerSmaken

Dit instrument, of 'spel' maakt het mogelijk om als school op een **effectieve en ontspannen manier met collega's in gesprek te gaan** over burgerschap. Zoals de naam BurgerSmaken al doet vermoeden is de basis van het spel een menu. Aan de hand van dit menu komt het gesprek op gang en krijgt het structuur.

Iedere deelnemer krijgt een placemat en kan na 'de voorstelburger' (*Wie ben je? Waar werk je en in welke functie?*), een 'bestelling' doorgeven op de placemat, denk hierbij aan: "voor mij smaakt burgerschap naar...". Daarbij beantwoordt men een aantal vragen.

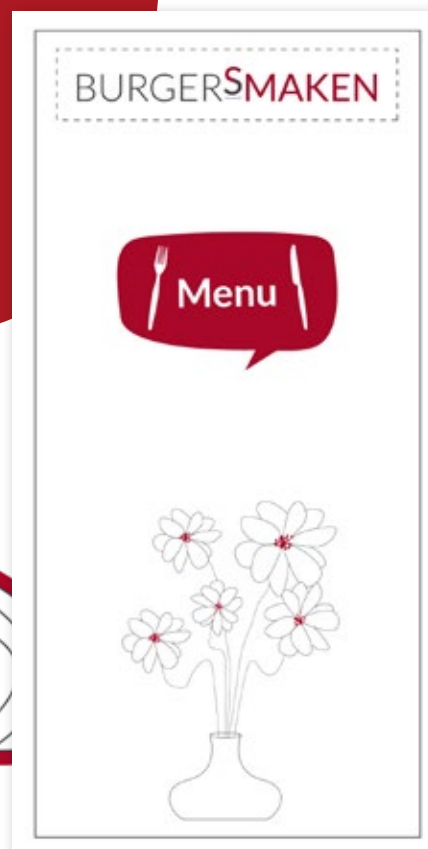
Tijdens de spelcomponent 'hoofdgerecht' komen vragen aan bod die fungeren als ijsbreker. Iemand kan bijvoorbeeld kiezen voor de spelkaart 'hete aardappel': *'Waar heb jij je tong wel eens aan gebrand? En hoe heb je dit opgelost?'*. Of de knoflookkaart ('lekker geurtje'): *'Hoe gaan we met elkaar om? Welk voorbeeld leef jij voor?'* Het is de bedoeling dat er zo een levendig gesprek tussen deelnemers ontstaat. De tafelheer/-dame heeft hier een faciliterende rol in, diverse spelkaarten ondersteunen hierbij.

BurgerSmaken eindigt met een 'luchtig dessert' (goede voornemens). De 'doggy bag' waarbij deelnemers terugblikken op hun 'bestelling' en aangeven wat ze meenemen van tafel om een volgende stap te maken in burgerschapsonderwijs.

Ook samen aan tafel?

Download de materialen gratis op www.schoolenveiligheid.nl.

Vertel eens?!

Verhalen creëren magie en een gevoel van verwondering over de wereld. Storytelling leert ons over het leven, over onszelf en over anderen. Verhalen vertellen is een unieke manier voor kinderen om begrip, respect en waardering voor andere culturen te ontwikkelen. Het kan een positieve houding tegenover mensen uit verschillende landen en religies bevorderen.

Tekst: Sylvia van Bragt

Magie van verhalen

Wanneer leerlingen op school komen en je als leraar voor de eerste keer een verhaal voorleest voor de klas, zie je vaak de ervaring van een magisch moment: de kinderen zitten gebiologeerd te luisteren, mond open, ogen wijd. Ook als kinderen ouder worden, genieten ze enorm bij het luisteren naar een verhaal, al is dat misschien minder zichtbaar.

We zijn allemaal in meer of mindere mate opgegroeid met verhalen: van klassieke sprookjes tot magische avonturen waar goed en kwaad tegen elkaar strijden. Door de verhalen leer je emoties te begrijpen en oplossingen te vinden voor eigen kleine dilemma's. Verhalen 'raken' zowel onze linkerhersen helft (ratio) als rechterhersen helft (emotie). Daardoor begrijpen we verhalen niet alleen, maar 'voelen' we ze tegelijkertijd. ➔

De Duitse kinderboekenschrijver, dichter en filosoof Erick Kästner zei: 'Als kinderen kennismaken met de magische aantrekkingskracht van verhalen, ontdekken en veroveren ze een tweede wereld, het rijk van de verhalen. Dit rijk is een mysterieus, oneindig continent waaruit dingen, mensen, geesten en goden tevoorschijn komen die je anders niet zou zien. Wie de verhalen niet kent, ziet alleen wat voor zijn ogen zichtbaar is.'

Het vertellen van verhalen is de oudste vorm van onderwijs. Het verbond de vroege menselijke gemeenschappen en gaf kinderen de antwoorden op de grootste vragen over het leven, het ontstaan en het hiernamaals. Verhalen bepalen ons, vormen ons, controleren ons, en maken ons. Niet elke menselijke cultuur in de wereld is geletterd, maar wel elke cultuur vertelt verhalen.

fotografie Hans Slegers

“Door de verhalen
leer je emoties
te begrijpen en
oplossingen te
vinden voor eigen
kleine dilemma's.”

Theorie of mind en andere voordelen

We zetten graag een aantal effecten van storytelling voor je op een rij:

- Door samen over verhalen te praten, leren kinderen ook te vertellen over wat hen bezighoudt. Ook leren ze na te denken over hoe een gebeurtenis of situatie voor de ander kan zijn. Hun 'Theory of Mind' (Mar, Tackett, & Moore, 2010) is beter ontwikkeld. Theory of Mind – of inlevingsvermogen – is de vaardigheid om onderscheid te maken tussen de gedachten en gevoelens van het zelf en een ander.
- Kinderen gaan sneller zelf een boek lezen omdat het verlangen naar verhalen in hen aangewakkerd wordt.
- Storytelling draagt bij aan de sociale cohesie van de klas/groep omdat verhalen mensen met elkaar verbinden en er een vertrouwelijke en betrokken onderlinge relatie kan ontstaan.
- De luistervaardigheid verbetert. Kinderen groeien zodoende in academisch leren.
- Kinderen (zeker degenen die van rolspele houden) worden uitgenodigd en geïnspireerd om de verhalen zelf uit te spelen.
- Storytelling introduceert veel nieuwe woorden bij kinderen, waardoor hun passieve woordenschat uitbreidt. In veel thuissituaties wordt op een functioneel niveau gecommuniceerd met een beperkt aantal (doeltreffende) woorden.

Maar verhalen hebben een woordenschat van academisch niveau met veel nieuwe woorden die het kind kan leren. Het is gemakkelijk om de betekenis van de woorden te leren, omdat kinderen sneller leren van de context van het verhaal.

- Storytelling zet aan tot schrijven omdat kinderen zelf ook graag verhalen vertellen (en ze dus ook op willen schrijven om ze te onthouden).

Een ander perspectief

Verhalen bieden een laagdrempelige toegang tot een wereld anders dan de hunne, tot andere culturen en levensstijlen. Verhalen helpen kinderen om deze andere werelden en personages te leren kennen en visualiseren. Ook de wereld dichtbij kan aan de hand verhalen worden verteld. Door een situatie vanuit verschillende perspectieven te vertellen, krijgt het kind meer inzicht in het hoe en waarom van bepaalde gebeurtenissen.

Volgens de transportatietheorie van Green en Brock (2000) zorgt een verhaal voor 'transportatie': de ontvanger wordt meegenomen in de wereld van het verhaal en raakt betrokken bij de (hoofd)personen.

Alle aandacht en hersenactiviteit focust zich op de gebeurtenissen in die fictieve wereld. Getransporteerde ontvangers vertrouwen een verhaal sneller en formuleren minder snel tegenargumenten, omdat het verhaal op hen overkomt als een realiteit. Daarnaast kunnen sterke gevoelens worden opgeroepen voor bepaalde personen in het verhaal. De ervaringen of overtuigingen van deze figuren kunnen een sterke invloed hebben op die van de ontvanger. ➔

"Storytelling leert kinderen creatief te zijn en maakt hen dynamisch in denken en doen."

Lestip 1 Voorlezen

Sommige boeken zijn vanuit meerdere personages geschreven. Lees je zo'n boek voor? Dan kun je een stukje voorlezen vanuit personage 1 en de leerlingen vragen hoe het overkomt op personage 2. Daarna het stuk voorlezen vanuit de kant van personage 2. Zo leren je leerlingen dat je eenzelfde situatie op verschillende manieren kunt ervaren.

Goed vertellen, is een verhaal naspelen. Leraren die verhalen vertellen, blijken een sterkere band met de kinderen te hebben. Het leert de kinderen creatief te zijn en maakt hen dynamisch in denken en doen. Om kinderen actief te laten luisteren, helpt het om de juiste intonatie in te zetten: veranderen de toonhoogte van het geluid naar gelang de gevoelens en emoties die in het verhaal worden uitgebeeld. Gebruik effectieve lichaamstaal om ideeën op de juiste manier over te brengen.

Burgerschap in storytelling

Onderwijspedagoog Gert Biesta vertelde in Tangram 1 dat het onderwijs een verantwoordelijkheid heeft om zelfstandigheid van kinderen en jongeren na te streven. Het gaat dus niet alleen tot kwalificatie of socialisatie, maar ook over hoe leerlingen uitgenodigd en uitgedaagd worden om tot een volwassen in-de-wereld-zijn te komen.

"Leraren die verhalen vertellen, blijken een sterkere band met de kinderen te hebben"

Storytelling zet aan tot het vermogen om je in de ander te kunnen verplaatsen en is daarmee een belangrijke voorwaarde om vanuit een eigen zelfstandigheid de verschillen te leren beschouwen en waarderen.

Lestip 2 Vertellen

Nodig ook de **kinderen uit** om zelf een verhaal te vertellen, een andere wending aan het verhaal toe te voegen of een andere afloop te bedenken. Vraag hen om een mogelijke climax te vertellen of moedig hen aan om een nieuw verhaal te maken met dezelfde personages in een verhaal. Vraag hen wat ze zelf zouden doen als zij in een soortgelijke situatie zouden belanden of dat ze het goed- of afkeuren.

Lestip 3 Ingrediënten van storytelling

In principe heb je maar **3 hoofdingrediënten** nodig voor een goed verhaal:

1. Het **hoofdpersonage**. Dit is vaak de held.
2. Het **incident**. Een onverwacht obstakel is voor het hoofdpersonage de start van een onbekende reis, de 'reis van de held' (Joseph Campbell).
3. Het **conflict**. Tussen allerlei obstakels is er één groot obstakel, de climax, waar de hoofdpersonage zich doorheen moet slaan.

Direct van start?

Er zijn boeken en verhalen die expliciet gaan over onderwerpen die te maken hebben met burgerschapsvorming. De Schrijverscentrale geeft met regelmaat een lijst vrij met specifieke boeken voor een specifiek 'burgerschapsonderwerp'.

Meesters in andere werelden verkennen en zich inleven in andere mensen zijn... schrijvers! Wil je weten hoe een schrijver zich verdiept in andere mensen of over een onderwerp dat past bij burgerschapsvorming? Kijk dan eens op de site of op de sociale media kanalen van een auteur. Via de Schrijverscentrale kan je ook een auteur boeken die komt vertellen over zijn of haar boek; daarover zijn eigen verhalen verteld. Zo haal je de wereld van buiten ook naar binnen in je eigen school.

Verder lezen?

Download de brochures *Lezen en Burgerschap* en *Boek en Burgerschap; De rol van lezen bij burgerschapsvorming van Stichting Lezen*: www.lezen.nl of scan de QR-code.

De Schrijverscentrale geeft boeken- en auteurs tips rondom burgerschapsthema's: deschrijverscentrale.nl

Burgerschap vanuit eigen identiteit

online talkshow
'Burgerschap in Beweging'

Burgerschapsonderwijs is een maatschappelijke opdracht die je invult vanuit de visie van je onderwijs, in balans met je levensbeschouwelijke identiteit.

Hoe je dit doet, stond centraal in de online talkshow 'Burgerschap in Beweging', die afgelopen juni werd georganiseerd door profielorganisaties Verus, VOS/ABB, VGS, Driestar educatief, VBS, VOO, ISBO, de sectororganisaties PO-Raad, VO-raad en Stichting School & Veiligheid.

Zes scholen presenteerden hun voorbeelden om collega's te inspireren ook aan de slag te gaan met burgerschapsonderwijs dat past bij hun school. Een panel van experts verrijkten het gesprek.

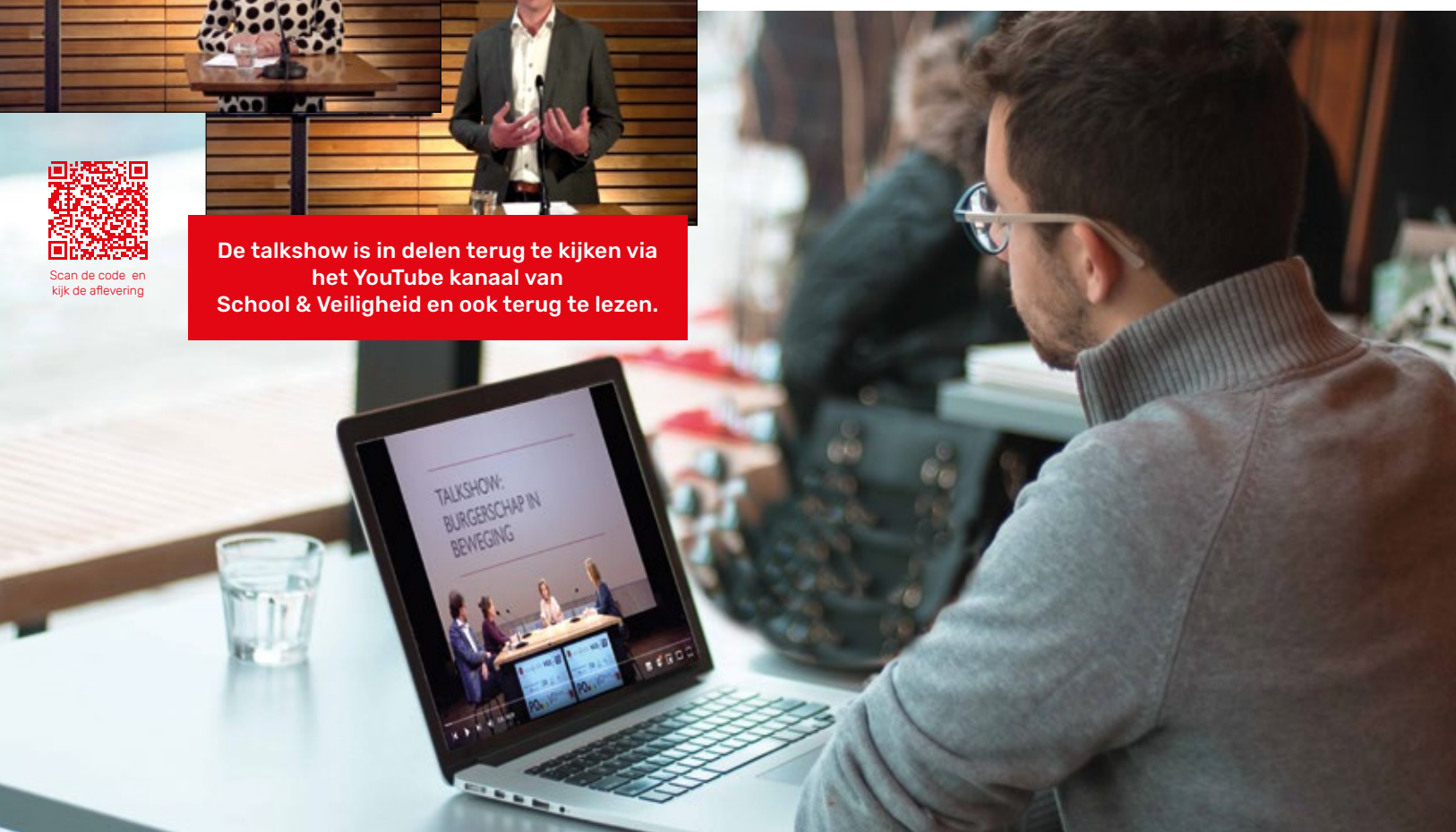
"Vier jaar geleden dachten we met het team na over de bedoeling van ons onderwijs. Wat zou Kapelle missen als wij de deuren zouden sluiten? Dat hielp ons om onze missie te formuleren: leerlingen opleiden tot zelfstandig burger van deze maatschappij en van het koninkrijk van God. De vier kernwaarden die daarbij horen, zijn: bronwijzer, afhankelijkheid, vorming en burgerschap. Die kernwaarden helpen ons om keuzes te maken en om te focussen bij alles wat er op ons afkomt. We hebben bijvoorbeeld geen extra aandacht voor sport of gezondheid, want dat is niet in lijn met onze missie. In de praktijk merken we dat de kernwaarden veel overeenkomsten hebben. Vanwege onze christelijk-reformatorische achtergrond is bronwijzer, waarbij we kinderen leren om zich in hun denken en handelen te laten leiden door de bijbel, een heel belangrijke waarde. Maar ga je dat vormgeven, dan merk je dat burgerschap daar vaak al in besloten zit." **Gerard van de Weerd**, directeur christelijk reformatorische Juliana van Stolbergschool

"Burgerschapsonderwijs moet je combineren met levensbeschouwing. Dan wordt het krachtiger." **Erik Renkema**, adviseur burgerschap bij Verus.

"De belangrijkste vraag van het burgerschapsonderwijs is: hoe gaan we als samenleving om met ideeën die anders zijn? Iedere school heeft daarin zijn eigen gevoeligheden. Voor de ene school kan dat terrorisme zijn, voor een andere homoseksualiteit en voor een derde diversiteit. Iedere school zou zich moeten afvragen waar de verlegenheid ligt, om vervolgens juist daar het gesprek over aan te gaan." **Bahaeddin Budak**, coördinator en vakdocent van de opleiding leraar islamgodsdienst aan Hogeschool InHolland.

De talkshow is in delen terug te kijken via het YouTube kanaal van School & Veiligheid en ook terug te lezen.

“Sta bij discussies over burgerschapsonderwijs keer op keer stil bij rol van de leerkracht.”

Jeroen van Waveren is werkzaam aan de *Hogeschool iPabo* als *docent Diversiteit en Kritisch burgerschap, Godsdienst/levensbeschouwing & Beroepsethiek*. Hij is programmaleider Opleiden in de school en promoveerde op "Burgerschapsonderwijs en de leerkracht binnen het speelveld van pedagogiek en politiek".

Een pleidooi voor grensverleggend burgerschapsonderwijs

Met de vernieuwde wet is er meer duidelijkheid voor besturen en scholen, maar het is de vraag of het ook duidelijke handvatten biedt voor de leerkracht in het klaslokaal. Leerkrachten lopen tegen verschillende dilemma's aan. Het is bovendien van belang om de (aanstaand) leerkrachten zelf een stem te geven en mee te laten denken over de mogelijkheden om burgerschapsonderwijs een plek te geven in hun onderwijs. Ik pleit voor grensverleggend burgerschapsonderwijs 'buiten de hokjes'.

Tekst: Jeroen van Waveren

Grenzen aan de voorbeeldfunctie

Het gaat dan met name over de spanningen tussen sturing en vrijheid, oftewel socialisatie en subjectificatie. De democratische basiswaarden van vrijheid en gelijkheid staan soms op gespannen voet met elkaar en brengen dilemma's met zich mee. Tot hoever reikt jouw vrijheid en in hoeverre beperk je daarmee de vrijheid van een ander? Leerkrachten beseffen dat ze een voorbeeldfunctie hebben wanneer het gaat om (met name de socialiserende kanten van) burgerschapsonderwijs, maar vragen zich ook af tot hoever deze voorbeeldfunctie reikt. Hoe zit het bijvoorbeeld met bepaalde (politieke of culturele) overtuigingen die leerlingen de klas inbrengen. Hoe positioneer je je hierin als leerkracht wanneer deze opvattingen botsen met jouw eigen opvattingen over vrijheid en gelijkheid? Als leerkracht moet je je hiertoe verhouden maar kun je hierin ook een actieve rol spelen.

Je voorbeeldfunctie hoeft niet tot uiting te komen door het juiste of sociaal wenselijke te doen of te zeggen, maar kan ook juist tot uiting komen in het 'oproepen' van weerstand of actief andere perspectieven aan te bieden. Sommige studenten lopen stage op scholen waar op het eerste gezicht weinig culturele diversiteit lijkt te ⇒

Leerkrachten worstelen met de praktische uitwerking van burgerschapsonderwijs, blijkt onder andere uit mijn promotieonderzoek. In de wettelijke aanscherping gaat het voornamelijk over de consequenties voor de 'school' en blijft de complexiteit van deze burgerschapsopdracht voor de leerkracht onbenoemd. Er wordt veelal op een metaniveau gekeken naar burgerschapsonderwijs, maar de praktische consequenties voor het onderwijsaanbod in het klaslokaal en het handelen van de leerkracht hierin komen nauwelijks tot een fundamentele verdieping. Daarom is het van groot belang dat er in de discussies over burgerschapsonderwijs keer op keer wordt stilgestaan bij rol van de leerkracht.

Belangrijk hierbij is dat er ook keer op keer een onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende schooltypen, omdat de context tussen bijvoorbeeld voortgezet onderwijs en primair onderwijs grote verschillen vertoont. Deze context heeft gevolgen voor de invulling van het curriculum, de rol van de leerkracht / docent maar ook voor de kansen van burgerschapsonderwijs. Als lerarenopleider en onderzoeker aan Hogeschool iPABO heb ik me de afgelopen jaren vooral verdiept in burgerschapsonderwijs binnen het primair onderwijs en de rol van de leerkracht. Deze blijkt voor veel leerkrachten ingewikkeld. Naast dat leerkrachten niet exact op de hoogte zijn van wat ze hierin 'moeten', lopen ze tegen verschillende spanningen en dilemma's aan in hun onderwijspraktijk.

“Burgerschap kan op een hele natuurlijke manier deel uitmaken van het onderwijsaanbod.”

zijn waardoor het lastig kan zijn om andere perspectieven aan bod te laten komen. Naast het gegeven dat elke klas hoe dan ook divers is, dagen we de studenten vooral uit om ook juist andere perspectieven in te brengen met als doel dat leerlingen zich hiertoe leren te verhouden. Dit betekent dat leerkrachten ook hun eigen overtuigingen los moeten kunnen laten en andere perspectieven kunnen laten zien.

Politieke dimensie van burgerschapsonderwijs

Hier komt ook de politieke dimensie van burgerschapsonderwijs naar voren. Deze politieke dimensie heeft enerzijds te maken met kennisaspecten van de democratische rechtstaat. Uit onderzoek blijkt ook dat deze kennisaspecten van burgerschapsonderwijs vaak onderbelicht blijven. Dit zie je ook in het primair onderwijs terug waar relatief weinig aandacht is voor de (politieke) kennisaspecten van burgerschapsonderwijs (zoals kennis van de democratische rechtstaat). Uiteraard zullen deze kennisaspecten niet in alle groepen een plek hoeven te krijgen, maar er zijn verschillende mogelijkheden om leerlingen hier mee in aanraking te laten komen. Het is kennis die voorwaardelijk is om te participeren als burger maar ook om bijvoorbeeld machtsstructuren, nieuwsberichten en social media te kunnen duiden.

Actief zoeken naar andere geluid

Echter de politieke dimensie van burgerschapsonderwijs zit niet alleen in kennis van het democratische stelsel maar heeft ook te maken met de perspectiefwisseling en het (leren) omgaan met conflicterende opvattingen. Deze conflicten kunnen,

om met Chantal Mouffe te spreken, een antagonistische of agonistische vorm aannemen. Binnen de antagonistische benadering wordt de ander gezien als tegenstander die overtuigd of vernietigd moet worden. Bij de agonistische benadering is de tegenstander geen vijand die verslagen of overtuigd moet worden, maar een tegenstander die vanzelfsprekend aanwezig is in de conflicterende orde van de democratie. Zo kun je als leerkracht een actieve rol spelen door andere 'geluiden' in te brengen zonder direct sturend te zijn naar een politiek wenselijke of juiste uitkomst. Het betekent dat je als leerkracht soms ook actief op zoek moet naar andere geluiden en met elkaar kan onderzoeken waarom deze geluiden er zijn.

Kansen

Wat mij daarnaast opvalt in de discussie over burgerschapsonderwijs, is dat burgerschapsonderwijs vaak ten onrechte tegenover vakken als rekenen en taal wordt geplaatst. De burgerschapsopdracht voor het onderwijs zou vanuit deze redentatie ten koste gaan van de 'primaire' taak van het onderwijs namelijk het taal- en rekenonderwijs. Deze tegenstelling is onjuist en we zouden inclusiever naar burgerschapsonderwijs kunnen kijken. Het is geen kwestie van of-of; het kan heel goed met elkaar samenvallen. Juist in het primair onderwijs liggen hier ook kansen voor leerkrachten, omdat ze vaak verantwoordelijk zijn voor al het onderwijs. Uiteraard betekent dit niet dat wanneer je als leerkracht alleen aandacht besteedt aan taal en rekenen je daarmee ook alle burgerschapsdoelen hebt gedekt. Wat vooral belangrijk is, is dat de vakgebieden niet zo tegenover elkaar hoeven worden gezet.

Op waarde schatten

Om je als burger kritisch te verhouden tot alle complexe thema's die vanuit de samenleving op ons afkomen, is juist heel veel (basis)kennis nodig. Je moet kunnen lezen om verschillende perspectieven te kunnen begrijpen, je moet wiskundige communicatie zoals grafieken en diagrammen kunnen duiden, enzovoorts. De verschillende vakgebieden kunnen vanuit diverse perspectieven eigen betekenis systemen inbrengen die ons als burger helpen om kritisch te kunnen participeren in de democratische samenleving. Om bijvoorbeeld een kritische houding te kunnen aannemen ten aanzien van grote thema's zoals de Covid-19 pandemie of de klimaatverandering en alle (fake) nieuwsberichten te kunnen duiden en op waarde te schatten, is er ontzettend veel kennis van de verschillende (kern)vakgebieden nodig.

Grensverleggend burgerschapsonderwijs

Onder de noemer 'grensverleggend burgerschapsonderwijs', zijn we binnen Hogeschool iPABO dit jaar een onderzoek gestart waarin we samen met (aanstaand) leerkrachten burgerschapsonderwijs zullen ontwerpen dat vertrekt vanuit burgerschapsthema's en verschillende vakgebieden en disciplines met elkaar verbindt. Burgerschap hoeft vanuit dit idee niet zozeer iets te zijn dat 'erbij' komt maar kan juist op een hele natuurlijke manier deel uitmaken van het onderwijsaanbod. Hierbij richten we ons juist ook op wellicht minder voor de hand liggende disciplines zoals rekenen-wiskunde en wetenschap en technologie. Burgerschap heeft raakvlakken met alle vakken en alle vakken kunnen bijdragen in het aanbieden van verschillende

perspectieven en invalshoeken. Doordat in het primair onderwijs vaak de leerkracht voor alle vakgebieden verantwoordelijk is, biedt juist de context van de basisschool hier ook hele mooie kansen. Het zou geweldig zijn wanneer er op scholen vormen van grensverleggend burgerschapsonderwijs worden ontwikkeld.

In ons onderzoek zullen we dat samen met studenten, leerkrachten en docenten en onderzoekers van de iPABO verder gaan onderzoeken. Een van de vragen die daarbij centraal staat, is wat dit vraagt van de professionalisering van de (aanstaand) leerkracht. Het is in dit proces van wezenlijk belang om de (aanstaand) leerkrachten zelf een stem te geven en ze mee te laten denken over de mogelijkheden om burgerschapsonderwijs een plek te geven in hun onderwijs.

Interesse?

Mocht u mee willen denken of zelf voorbeelden hebben van 'grensverleggend burgerschapsonderwijs' of als u interesse heeft in het proefschrift. Mail dan naar: j.van.waveren@ipabo.nl

Van Waveren, J. (2020).
Burgerschapsonderwijs en de leerkracht binnen het speelveld van pedagogiek en politiek.
Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.

“En als ik nou op vrouwen val, ben ik dan een andere juf?”

Maak het normaal

Seksuele diversiteit op de basisschool

Tekst: Yanaika Zomer

Een positieve schoolcultuur waarin leerlingen zich veilig en geaccepteerd voelen, niet alleen ongeacht hun afkomst of politieke gezindheid, maar ook wat betreft hun seksuele gerichtheid en genderidentiteit. De aangescherpte wet burgerschapsonderwijs is er duidelijk over. Maar hoe geef je deze uitbreiding vorm, en moet dat echt al in het PO?

Bente van Gameren werkt voor Stichting School & Veiligheid. Ze houdt zich bezig met het thema seksuele integriteit en diversiteit. “De aangescherpte wet burgerschap richt zich niet alleen op de lessen, maar ook heel specifiek op een veilig leerklimaat. Een positieve schoolcultuur waar iedereen er mag zijn. Diversiteit is een breed begrip, waar ook seksuele gerichtheid en genderidentiteit een belangrijk onderdeel van zijn. De vernieuwde wet ziet school als een oefenplaats voor de samenleving. School is dé plek om met diversiteit om te leren gaan.”

Uit de kast in de klas

Elise Lodder is leerkracht op een basisschool in Ridderkerk. In april 2021 gaf zij een les over seksuele geaardheid aan haar groep 6. Het filmpje dat ze daarover maakte, ging viraal en haalde verschillende media. Ze vertelt: “Leerlingen hadden het programma First Dates gezien. Dat leidde tot de vraag of juf eigenlijk een vriendje had.”

Elise speelde al langer met het idee om een les in elkaar te draaien over geaardheid. Dit leek het uitgelezen moment. “Ik heb de leerlingen foto’s laten zien van bekende Nederlanders die voor hen belangrijk zijn.

Voetballer Sherida Spitse, rapper Snelle en YouTuber Rutger Vink.” Elise vroeg de leerlingen of het voor hen zou uitmaken of deze mensen op mannen of vrouwen zouden vallen. “Sherida Spitse heeft een relatie met een vrouw”, zei ze bijvoorbeeld. “Maakt dat haar minder goed in voetballen?”

Het meest spannende van de les kwam daarna. Elise liet een vierde foto zien. Die van haar zelf. “En als ik nou op vrouwen val, ben ik dan een andere juf?” De kinderen waren duidelijk. Nee, ze was precies dezelfde. Terugkijkend vertelt ze: “De reacties van de kinderen waren goud. En ik merkte het juist ook in de dagen erna. Mijn coming out in de klas had helemaal niks veranderd.”

In kleine dingen

Omdat ze op een christelijke school werkt, vroeg ze voorafgaand aan de les toestemming van haar directie. “Ik heb de ervaring dat zoiets niet op elke school kan. Tijdens een stage maakte ik mee dat een les van Nieuwsbegrip werd overgeslagen toen die over Pride ging. Gelukkig stond het team hier helemaal achter me.”

Elises les is een mooi voorbeeld, maar niet zo gemakkelijk te kopiëren door een leerkracht die heteroseksueel is. Elise lacht. “Nee, dat klopt. Maar er zijn zoveel manieren waarop je hier aandacht aan kan besteden. En misschien zit het zelfs wel meer in kleine dingen dan in hele lessen. Leerkrachten moeten al zoveel, terwijl het ook gewoon binnen je taal- en rekenonderwijs kan. Neem bijvoorbeeld in je dictee af en toe een zinnetje op over twee vrouwen of twee mannen. Dat maakt het normaal. Als leerlingen daar iets van vinden, kun je altijd nog in gesprek.” ⇨

Bente van Gameren van Stichting School & Veiligheid beaamt dit. "Aandacht voor het thema hoeft niet altijd heel groots of in een volledig uitgewerkte les te zijn. Op onze website gendi.nl geven we allerlei tips op basis van vragen uit de praktijk en de ervaring van kinderen.

We schrijven bewust niet voor hoe het moet, maar proberen wel te motiveren en te inspireren." Ook Elise wil graag bijdragen. "Ik kan een leuke les geven, maar dan bereik ik alleen mijn eigen klas. Ik probeer daarom ook via TikTok en Instagram zo open mogelijk te zijn."

Wie je bent en hoe je je voelt

Sterre Lute is leerkracht op een basisschool in Den Haag. Zij hecht veel waarde aan het thema diversiteit en probeert voldoende aandacht te hebben voor seksuele gerichtheid, zowel in haar lessen als tussendoor. "Ik speelde laatst het spel 'Wie is

het?' in de klas. De eerste vraag is dan vaak: 'Is het een jongen of een meisje?' Op dat moment is de helft van het spel al gespeeld. Alle jongens of alle meisjes moeten gaan zitten. Ik stelde daarom voor die vraag over te slaan. Een slimmerik vroeg daarop of de persoon in kwestie een piemel had. 'Dat is natuurlijk gewoon dezelfde vraag', was de reactie. Eén van de andere kinderen ging daarop in. 'Maar wat nou als je transgender bent?' Op dat moment heb ik het spel even stilgelegd voor een gesprek over transpersonen en mensen die non-binair zijn. Je kunt er natuurlijk voor kiezen dat niet te doen - ik weet dat veel collega's het ongemakkelijk vinden - maar ik wil dat leerlingen voelen dat alles bespreekbaar is." Voor Sterre is dat niet aan leeftijd gebonden. "De manier waarop je dingen bespreekt natuurlijk wel. Maar als het gaat over wie je bent en hoe je je voelt, dan kun je niet vroeg genoeg beginnen."

Intolerantie is aangeleerd

Sterre heeft de ervaring dat kinderen meer openstaan voor diversiteit dan veel volwassenen. "Ik deed ooit een les over stereotypen en vroeg de leerlingen een dokter te tekenen. Wat ik verwachtte was dat de meesten een man zouden tekenen. Dat is wat volwassenen ook vaak doen. In werkelijkheid tekenden de kinderen een dokter zoals ze die zelf hadden. Dat was dus ook vaak een vrouw." Elise was blij verrast door de positieve reacties van de leerlingen toen ze in de klas uit de kast kwam. Maar toen haar filmpje viraal ging, kreeg ze ook heel andere reacties. "Het belangrijkste zijn natuurlijk alle mooie berichten. Toch is het heel moeilijk de negatieve reacties van je af te laten glijden. Ze gaan over wie ik ben. Natuurlijk raakt dat. Maar wat het me vooral liet zien is hoe hard het nodig is dat we dit doen. Intolerantie is aangeleerd. Juist daarom moeten we al op de basisschool aan de slag."

GENDER- EN SEKSUELE DIVERSITEIT IN HET ONDERWIJS

www.gendi.nl

Gendi **inspireert** en **adviseert scholen** over respectvol omgaan met gender- en seksuele diversiteit

Ben je ook bezig met het vormgeven van burgerschap op school?

Onze ambassadeurs zijn experts in het ondersteunen van scholen bij het zetten van de volgende stap!

"Zij **helpen** basisscholen en besturen door het **geven** van **advies** op maat over burgerschap. Zij **voeren gesprekken** met schoolbesturen, stichtingen, scholen en directies. Hierbij **ondersteunen** zij **scholen** hun eigen verhaal te ontwikkelen en een stap verder te zetten in het doelmatig en samenhangend vormgeven van burgerschap op hun school."

We zijn er voor jou.
Scan de QR-code en kom in contact.

ONZE AMBASSADEURS BURGERSCHAP OP DE BASISCHOOL...

Danielle Andrien

"Zorgen voor zicht op inzicht, overzicht en het formuleren van uitzicht en dan met actie aan de slag."

Mark Bos

"Het concreet verbinden van verschillende niveaus is waar ik voor sta."

Maartje Reitsma

"Om zo een missie van de school ook dagelijks zichtbaar, voelbaar en merkbaar te maken."

Esther van den Berg

"Voor een effectief verbeterproces is inzicht hebben in het aanbod en de kwaliteit cruciaal."

INZICHT GEVEN

INFORMEREN

ONDERSTEUNEN

VERBINDEN

DIT DOEN WIJ

“Burgerschap
is niet alleen
verplicht maar
ook leuk om
mee aan de
slag te gaan.”

Bouw je eigen verhaal!

Dit magazine boordevol inspirerende artikelen en schoolvoorbeelden op het terrein van burgerschap, wordt je aangeboden door het project Burgerschap op de Basisschool.